

**ΑΠΟΛΥΤΗΡΙΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ Γ΄ ΤΑΞΗΣ
ΗΜΕΡΗΣΙΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ
ΔΕΥΤΕΡΑ 25 ΜΑΪΟΥ 2009
ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑ: ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ
ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΘΕΜΑΤΩΝ**

A.

Αφού λοιπόν η αρετή είναι δύο ειδών, η μια διανοητική και η άλλη ηθική, από τη μια η διανοητική κατά κύριο λόγο χρωστάει και τη γένεση και την αύξησή της στη διδασκαλία, γι' αυτό ακριβώς χρειάζεται και την εμπειρία και το χρόνο, από την άλλη η ηθική είναι αποτέλεσμα συνήθειας, απ' όπου έχει πάρει και το όνομα το οποίο παρουσιάζει μικρή διαφορά από τη λέξη έθος. Απ' αυτό ακριβώς γίνεται φανερό ότι καμιά από τις ηθικές αρετές δεν υπάρχει μέσα μας εκ φύσεως· πραγματικά τίποτε απ' όσα υπάρχουν εκ φύσεως δεν μπορεί να αποκτήσει με εθισμό μια άλλη ιδιότητα, όπως για παράδειγμα η πέτρα, που από τη φύση της πηγαίνει προς τα κάτω, δεν θα μπορούσε να συνηθίσει να πηγαίνει προς τα πάνω, ακόμα και αν προσπαθήσει κανείς να τη συνηθίσει πετώντας την χιλιάδες φορές προς τα πάνω, ούτε η φωτιά προς τα κάτω, ούτε τίποτε άλλο από τα πράγματα που από τη φύση τους γεννιούνται με μια ορισμένη ιδιότητα θα μπορούσε να συνηθίσει σε κάτι διαφορετικό. Επομένως ούτε εκ φύσεως ούτε όμως και αντίθετα προς τη φύση μας υπάρχουν μέσα μας οι αρετές, αλλά εμείς έχουμε από τη φύση την ιδιότητα να τις δεχτούμε, ενώ τελειοποιούμαστε σ' αυτές με τον εθισμό.

B.1

Ο Αριστοτέλης από το Α' βιβλίο του αναφέρει ότι όλα αποσκοπούν σε ένα αγαθό. Το ύψιστο αγαθό και ο τελικός σκοπός είναι η ευδαιμονία που αποτελεί τη δραστηριότητα προς την οποία τείνει η αρετή, γι' αυτό πρέπει να μελετηθεί η ηθική αρετή.

Ο Σοφοκλής στην Αντιγόνη ακολουθεί την αρχαϊκή αριστοκρατική αντίληψη για την αρετή. Για τον Όμηρο, τον Τυρταίο, το Θέογνη και τον Πίνδαρο αρετή μπορούν να έχουν μόνο οι ευγενείς, οι άριστοι και ποτέ οι κοινοί άνθρωποι. Ο Αριστοτέλης υποστηρίζει ακριβώς το αντίθετο. Καμιά αρετή δεν δίνεται από τη φύση, είναι επίκτητες υπάρχει όμως μέσα σε κάθε άνθρωπο η ικανότητα προσέγγισής τους.

Καμιά από τις ηθικές αρετές δεν είναι έμφυτη σε μας τους ανθρώπους. Ο Αριστοτέλης οδηγείται στην απόφαση αυτή, αφού προηγουμένως υπογράμμισε την ετυμολογική συγγένεια των λέξεων «ήθος» και «έθος». Μ' αυτόν τον τρόπο απορρίπτει την αριστοκρατική αντίληψη της εποχής του, σύμφωνα με την οποία η αρετή είναι δώρο της φύσης. Ο άνθρωπος δηλαδή δεν γεννιέται ενάρετος· δεν διαθέτει από φυσικού του όλες εκείνες τις ιδιότητες που θα τον καταστήσουν ενάρετο. Αντίθετα ενδύεται την ηθική ποιότητα με τον εθισμό του σ' αυτήν.

Δεν παραδέχεται την υπερφυσική προέλευση της αρετής, όπως ο Πλάτωνας, ούτε πιστεύει σε μια έμφυτη καλοσύνη, ο άνθρωπος γίνεται, δεν γεννιέται ενάρετος.

Η ηθική αρετή δεν είναι έμφυτη αλλά επίπονη κατάκτηση. Ο Αριστοτέλης μεταφέρει την ηθική από τη θεωρία στην πράξη, διαφοροποιούμενος από τον Πλάτωνα. Στο τελικό συμπέρασμα κυρίαρχη είναι η ιδέα του τέλους, με την επανάληψη και την άσκηση ο άνθρωπος είναι δυνατόν να φτάσει στην τελείωση.

Με τις εμπειρικές του θέσεις απορρίπτει την παλιά αριστοκρατική αντίληψη ότι η αρετή ήταν δώρο της φύσης, το οποίο τελεσίδικα δίνεται ή όχι στον άνθρωπο με τη γέννησή του και φυσικά στους "άριστους".

Στο κείμενο διατυπώνεται καταφατικά η θέση ότι η αρετή είναι αποτέλεσμα συνήθειας και στη συνέχεια με άρνηση για να δείξει τι δεν είναι η ηθική αρετή. Προσπαθεί ο Αριστοτέλης να ενισχύσει τη θέση του ανατρέποντας την αντίθεση, γι' αυτό άλλωστε και συσσωρεύονται έννέα λέξεις με αρνητική σημασία, ώστε να υπογραμμίσουν τη διάσταση ανάμεσα στο έξ' έθους και στο φύσει, ενώ το ποσοτικό επίρρημα «μυριάκις» τονίζει τη μεγάλη προσπάθεια ή μάλλον το αδύνατο του εθισμού στα φυσικά όντα.

Το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει είναι ότι ο άνθρωπος δεν κατέχει από τη φύση του την ηθική αρετή, έχει όμως εν δυνάμει τη δυνατότητα να την προσεγγίσει και να φτάσει στην τελείωση. Έτσι με την ολοκλήρωση καταλήγει στο σκοπό της υπαρξής του-σαφώς η τελεολογική κατεύθυνση της σκέψης του.

Βλέπει τις ηθικές αρετές ως μέσο για την τελείωση, την άνοδο σε μια ανώτερη σφαίρα, ξεπερνώντας τη ζωώδη φύση και την κατάσταση βαρβαρότητας. Οι αρετές είναι προσωπική κατάκτηση του ανθρώπου, δεν χαρίζονται από τη φύση, ούτε κληρονομούνται από τους προγόνους. Όμως δεν είναι και αντίθετες προς τη φύση του ανθρώπου, ο άνθρωπος έχει τη δυνατότητα να αλλάξει τη συμπεριφορά του σύμφωνα με ορισμένες αξίες, αυτό που δεν μπορεί να αλλάξει είναι οι νόμοι της φύσης. Στον άνθρωπο υπάρχει η προδιάθεση, η ιδιότητα να δεχτεί την ηθική αρετή.

B2.

Συχνή η χρήση των λέξεων, καθώς ο Αριστοτέλης πιστεύει ότι κάθε όν αποτελείται από δυο στοιχεία αβεχώριστα: την ύλη και τη μορφή. Η ύλη περιέχει μέσα της τη μορφή αρχικά δυνάμει και αν υπάρξουν οι κατάλληλες προϋποθέσεις και εν ενεργεία. Ύλη και μορφή αντιστοιχούν με τα αισθητά και τις ιδέες του Πλάτωνα, μόνο που υπάρχουν μαζί στα όντα και δεν τοποθετείται η μορφή σε άλλο υπερβατικό κόσμο.

Είναι θεμελιώδης στη φιλοσοφία του Αριστοτέλη η συχνά αντιθετική διάκριση των εννοιών δυνάμεις-ενέργεια. Δύναμις είναι η δυνατότητα που έχει ένα πράγμα ή όν να γίνει ή να κάνει κάτι ενώ ενέργεια είναι η πραγμάτωση αυτής της δυνατότητας.

Ο όρος δυνάμεις στον Αριστοτέλη «φαίνεται ότι περικλείει τη σημασία του "δυνάμει" και τη σημασία της δραστηρίας δυνάμεις, της αρχικής πηγής της δράσης, της αποτελεσματικής αιτιότητας» (Α. Lalande).

Πάντως, αν η δύναμις είναι από τη μια πλευρά αμφίσημη και ακαθόριστη (Μετά τα Φυσικά, IX 10501)), δεν είναι από την άλλη πλευρά απόλυτα το μη -είναι, όπως η στέρηση, αλλά ένα σχετικό μή - είναι, μια αμφίλογη πιθανότητα των εναντίων, όπως επισημαίνει ο Α. Lalande.

Αν ενέργεια σημαίνει την ικανότητα καταβολής προσπάθειας ή τη θέληση να χρησιμοποιούμε όλη τη δύναμη μας, τότε μπορούμε να συμπεράνουμε ότι το έθος εκφράζει το έν δυνάμει, όπως υποστηρίζει ο Αριστοτέλης.

Η δεύτερη έχει μεγαλύτερη αξία από την πρώτη. Οι δυνάμεις είναι τα *a priori* στοιχεία ενώ οι ενέργειες τα *a posteriori* στοιχεία του ανθρώπινου όντος. Και τα πρωτογενή και τα υστερογενή στοιχεία χαρακτηρίζουν τον άνθρωπο.

Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη (Μετά τα Φυσικά) υπάρχουν τρία είδη δυνάμεων:

- αυτές που υπάρχουν στον άνθρωπο από τη γέννηση του (αισθήσεις) και συνδέονται με το άλογο μέρος της ψυχής
- αυτές που τις αποκτά ο άνθρωπος με την άσκηση, με το έθος (το παίξιμο ενός μουσικού οργάνου) και συνδέονται με το λογικό μέρος της ψυχής
- τις δυνάμεις που αποκτά ο άνθρωπος με τη μάθηση (τέχνες) και συνδέονται με το λογικό μέρος της ψυχής

Επομένως στο έθος εμπεριέχεται κάποιο στοιχείο λογικής, επειδή όμως η ηθική γεννιέται από το έθος οι ηθικές αρετές σχετίζονται με το επιθυμητικό μέρος της ψυχής, όπου συνδυάζεται το λογικό με το άλογο στοιχείο.

Συνεχίζοντας τη θεμελίωση της θέσης του ότι καμία ηθική αρετή δεν υπάρχει εκ φύσεως κάνει μια αντιδιαστολή ανάμεσα στα γνωρίσματα που ο άνθρωπος έχει από τη φύση του και τις αρετές και χρησιμοποιεί παραδείγματα που αντλεί από τις φυσιολογικές λειτουργίες του ανθρώπου.

Ο Αριστοτέλης επιστρατεύει το παράδειγμα των αισθήσεων, για να στηρίξει τις απόψεις του. Καταφεύγει στη χρήση λογικών μέσων για να θεμελιώσει την άποψη που διατύπωσε στην αρχή της 2ης ενότητας - κι ένα πρόσφορο τεκμηριωτικό μέσο είναι το παράδειγμα: αναφέρεται στις αισθήσεις και συγκεκριμένα στη λειτουργία των αισθήσεων της όρασης και της ακοής. Η όραση και η ακοή δεν οφείλονται στην επανάληψη των ερεθισμάτων αλλά στην κατοχή των αντίστοιχων αισθήσεων.

Αντιθέτως, η οικοδομική τέχνη κατακτάται μόνο με την ανάλογη άσκηση στο έργο της οικοδόμησης και ο κιθαριστής αποκτά την ικανότητα του «κιθαρίζειν» παίζοντας κιθάρα. Ούτε λοιπόν ο οικοδόμος ούτε ο κιθαρωδός είναι προορισμένοι από τη φύση τους να γίνουν αυτό που είναι.

Σχετικά με όσα έχουμε εκ φύσεως υπάρχει εκ των προτέρων η δυνατότητα να πραγματοποιούν και ύστερα χρονικά πραγματώνονται άμεσα χωρίς να χρειάζεται ο εθισμός παράδειγμα οι αισθήσεις: η όραση και η ακοή υπάρχουν εκ φύσεως ως δυνατότητες, πλήρως ανεπτυγμένες και δεν τις αποκτούμε εκ των υστέρων με τη συχνή χρήση τους. Προηγείται η ύπαρξη και ακολουθεί η ενέργεια, οι εμπειρίες, δηλαδή έχουμε πρώτα την ικανότητα και μετά τη χρησιμοποιούμε, δεν συμβαίνει όμως το αντίθετο: μέσα από την άσκηση να αποκτήσουμε την ικανότητα.

Σχετικά με την ηθική αρετή έχουμε από τη φύση μόνο την ιδιότητα να τη δεχτούμε, στη συνέχεια όμως διαφοροποιείται από εκείνα που έχουμε εκ φύσεως· εδώ δηλαδή συμβαίνει το αντίθετο, προηγείται η ενέργεια και ακολουθεί η κατάκτηση της ηθικής αρετής. Έτσι ενισχύεται η άποψη ότι καμία ηθική αρετή δεν υπάρχει μέσα μας εκ φύσεως.

Ο Αριστοτέλης χρησιμοποιεί για τις δυνάμεις όσων είναι εκ φύσεως το επίρρημα πρότερον, ή απαρέμφατα και μετοχές αορίστου, ενώ για τις ενέργειες τό ύστερον. Το ίδιο και για τις ηθικές αρετές, εδώ όμως οι ενέργειες προηγούνται ή συμπιπτουν χρονικά με τις δυνάμεις.

Τα επιρρήματα πρότερον -ύστερον δηλώνουν την εξέλιξη, ανάπτυξη των ιδιοτήτων στον άνθρωπο.

Εδώ συνδέει τις δυνάμεις με το πρότερον και τις ενέργειες με το ύστερον, εννοώντας ότι οι δυνάμεις έχουν μόνο χρονική προτεραιότητα έναντι των ενεργειών και όχι λογική ή οντολογική. Τονίζει τη χρονική διαφορά που παρουσιάζουν για να γίνει κατανοητή η διαφορά ανάμεσα σε όσα έχουμε από τη φύση μας και στις ηθικές αρετές.

Συλλογισμός

- Για όσα έχουμε εκ φύσεως, όπως οι αισθήσεις, προηγείται η ύπαρξη και ακολουθεί η ενέργεια.
- Στην ηθική αρετή προηγείται η ενέργεια και ακολουθεί η κατάκτηση.
- Επομένως η ηθική αρετή δεν υπάρχει μέσα μας εκ φύσεως, αφού δεν ακολουθεί την πορεία εκείνων που υπάρχουν μέσα μας εκ φύσεως.

B3.

Σχολικό βιβλίο σελ.: 140 «Ένας τέτοιος λόγιος... του Πλάτωνα»

B4.

Φέρεσθαι: Φόρος, διένεξη, αδιάφορος, φορητό, φερνή

Δέξασθαι: Αποδοχή δέκτης, υπόδειξη, ανάδοχος

Τελειούμενοι: Τέλος, εντέλεια, τελειομανής, συντέλεια

Κομιζόμεθα: Κόμιστρο, αποκομιδή, συγκομιδή, μετακόμιση

Ίδεϊν: Όραση, διόπτρα, οπτικός, παρόραμα

Γ.

Και οι Αργείοι κατά τον ίδιο χρόνο, αφού επιτέθηκαν στη χώρα των Φλειασίων και αφού έπεσαν σε ενέδρα από τους Φλειασίους και τους δικούς τους εξόριστους, σκοτώθηκαν περίπου ογδόντα. Και οι εκ της Πύλου Αθηναίοι πήραν πολλή λεία των Λακεδαιμονίων. Και οι Λακεδαιμόνιοι γι' αυτό αφενός τις σπονδές χωρίς ν' αφήσουν μ' αυτό τον τρόπο πολεμούσαν αυτούς, αφετέρου κήρυξαν αν κάποιος από αυτούς θέλει να λαφυραγωγήσει τους Αθηναίους. Και οι Κορίνθιοι εξαιτίας κάποιων προσωπικών διαφορών πολεμούσαν τους Αθηναίους. Οι υπόλοιποι Πελοποννήσιοι έμεναν αδρανείς. Κυρίευσαν όμως και οι Μήλιοι το τμήμα του περιτειχίσματος κοντά στην αγορά αφού επιτέθηκαν

νύχτα και σκότωσαν άνδρες και εισήγαγαν σιτάρι και όσα περισσότερα μπορούσαν αναγκαία αφού αναχώρησαν έμεναν αδρανείς.

Γ1.α.

Είληφέναι
Πολέμησον
Κηρύξοι
Αίρῃσθε
Προσέβαλες

Γ1.β.

Φυγάδι
Πολύ
Σπονδήν
Τινάς
Περιτειχισμάτων

Γ2.α.

υπό Φλειασίων: επιρρηματικός εμπρόθετος προσδιορισμός του ποιητικού αιτίου στο λοχισθέντες
δι'αυτό: επιρρηματικός εμπρόθετος προσδιορισμός του αναγκαστικού αιτίου στο έπολέμουν
αυτοίς: αντικείμενο στο έπολέμουν
ιδίων: ομοιόπτωτος ονοματικός επιθετικός προσδιορισμός στο διαφορών
νυκτός: επιρρηματικός προσδιορισμός χρόνου σε γενική
άναχωρήσαντες: επιρρηματική χρονική μετοχή συνημμένη στο υποκείμενο του ρήματος ήσυχάζον (οί Μήλιοι)

Γ2.β

Οὔτοι έλεγον και τους έκ της Πύλου Αθηναίους Λακεδαιμονίων πολλήν λείαν λαβεῖν.

Επιμέλεια απαντήσεων:

Μπέκου Νατάσα

Σκυριανού Μαίρη

Φιλόλογοι

Φροντιστήριο Μ.Ε «ΕΠΙΛΟΓΗ» - Καλαμάτα